

le'nin dinî sınırı aşan böyle bir davranışı atalarının âdeti olarak açıkladığını bildirimiştir. Deylemli askerlerin Rey halkını rahatsız etmeleri ve Mecdüddeve'nin hayatını bile tehdit etmeye başlamaları onun devlet işleriyle ilgilenmemesinin sonucuydu. İbnü'l-Esîr'e göre Mecdüddeve kitap okumaya meraklıydı (*el-Kâmil*, IX, 420). Utbî de onun kendini saraya kapatarak kitap incelemek ve not almakla meşgul olduğunu kaydetmektedir (*et-Târîhu'l-Yemînî*, II, 194). Gazneli Mahmud ile Mecdüddeve arasında geçen bir konuşmada bu iki hükümdarın okuduğu kitaplar içinde Taberî'nin *Târîh'i* ile Firdevsî'nin *Şâhnâmesi*'nin de adı geçmektedir (İbnü'l-Esîr, IX, 371). Dil ve edebiyat âlimi İbn Fâris Mecdüddeve'nin hocası olmuştur. İbn Sînâ, 405 (1014-15) yılında Cürcân'dan Rey'e geldiğinde Seyyide ve Mecdüddeve ile buluşmuş ve melankoliye yakalanmış olan Mecdüddeve'yi tedavi etmişti. Onun *Kitâbü'l-Me'âd* adlı eserini Rey'de bu hükümdar adına kaleme aldığı rivayet edilmektedir (İbn Ebû Usaybia, s. 440, 457). Mecdüddeve döneminde Bâtînîler ve İsmâîlîler gibi aşırı fırkalar dahil olmak üzere değişik fikir ve dinî anlayışlara mensup gruplar rahat bir şekilde faaliyetlerini sürdürdüler. Sünnî bir siyaset güden Gazneli Mahmud'un, Rey'i ele geçirmesinin meşruiyetini ispat etmek için halifeye gönderdiği fetihnâmede yer verdiği, Mecdüddeve'nin Bâtînî olduğu şeklinde yorumlanabilecek ifadeleri doğrulayan bilgiler bulunmamaktadır (Güner, s. 207-210).

BİBLİYOGRAFYA :

Muhammed b. Abdülcebâr el-Utbî, *et-Târîhu'l-Yemînî* (Ahmed el-Menînî, *Fethu'l-Vehbî 'alâ târîhi Ebi' Naşr el-Utbî* içinde), Kahire 1286, II, 193, 194, 195-198, 200; Gerdîzî, *Zeynû'l-aḥbâr*, [baskı yeri yok] 1327, s. 71-73, 77; Muhammed b. Hüseyin el-Beyhakî, *Târîh* (trc. Yahyâ el-Hasşâb – Sâdık Neş'et), Beyrut 1982, s. 289; Rûzrâverî, *Zeylû Tecâribi'l-ümem* (nşr. H. F. Amédroz – D. S. Margoliouth), Oxford 1921, s. 297; *Mücmelû't-tevârîh ve'l-kışaş* (nşr. Muhammed Ramazânî), Tahrân 1318 hş., s. 395, 396, 403-404; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, IX, 69, 131, 140-141, 203-204, 250-251, 268-269, 371-372, 382-384, 402, 420, 469, 507, 508, 542; İbn Ebû Usaybia, *Üyûnû'l-enbâ*, s. 440, 457; G. C. Miles, *The Numismatic History of Rayy*, New York 1938, s. 173-186, 194; C. E. Bosworth, "Early Ghaznavids", *CHIr*, IV, 176-177; a.mlf., *The Medieval History of Iran, Afghanistan and Central Asia*, London 1977, s. 69-72; a.mlf., "Maǧǧd al-Dawla", *El²* (İng.), V, 1028; W. Madelung, "Minor Dynasties", *CHIr*, IV, 215; a.mlf., "The Assumption of the Title Shahanshah by the Büyids and 'The Reign of the Daylam (Dawlat Al-Daylam)' II", *JNES*, XXVIII (1969), s. 176-177; a.mlf., "Âl-e Bâvand", *Elr*, I, 748; H.

Busse, "Iran Under the Büyids", *CHIr*, IV, 295-296; Muhammed Nâzım, *The Life and Times of Sulṭân Mahmūd of Ghazna*, New Delhi 1971, s. 80-83; Erdoğan Merçil, *Gazneliler Devleti Tarihi*, Ankara 1989, s. 43-44; Ahmet Güner, *Büveyhîler'in Şii-Sünnî Siyaseti*, İzmir 1999, s. 207-210; K. V. Zetterstéen, "Mecd-üd-Devle", *IA*, VII, 431-432; H. Fleisch, "İbn Fâris", *El²* (İng.), III, 764; M. M. Mazzaoui, "Âbî, Abû Sa'd", *Elr*, I, 217-218; T. Nagel, "Büyids", a.e., IV, 581-582; Sâdık Seccâdî, "Âl-i Büveyh", *DMBİ*, I, 638; Hüseyin Tural, "İbn Fâris", *DİA*, XIX, 479.

AHMET GÜNER

MECDÜDDİN el-BAĞDÂDÎ

(مجدالدین البغدادی)

Ebû Saîd Mecdüddîn Şeref b. Müeyyed
b. Ebi'l-feth el-Bağdâdî
(ö. 616/1219 [?])

Kübreviyye tarikatı şeyhi.

556 (1161) yılında Bağdat'ta dünyaya geldi. Hârizm'in Bağdâdek köyünde doğduğunu söyleyenler de vardır. Kendisiyle görüşmüş olan Ferîdüddin Attâr, *Tezki-retü'l-evliyâ'* adlı eserinin mukaddimesinde adını İmam Mecdüddin Muhammed Hârizmî şeklinde kaydeder. Anne ve babasının tabip olduğu, Hârizm şahının Abbâsî halifesinden bir doktor istemesi üzerine ailenin bu ülkeye gittiği, kardeşi Bahâeddin Muhammed'in Hârizmşah Tekiş'in başkâtıbliğine kadar yükseldiği, Mecdüddin'in Kübreviyye tarikatının kurucusu Necmeddîn-i Kübrâ'nın hizmetine girdiği, şeyhi tarafından ilk olarak abdesthane temizliğiyle görevlendirildiğini duyan annesinin oğlunun yerine bu iş için on temizlikçi gönderebileceğini söylediği, kendisi de tabip olan şeyhin tedavinin bizzat hastaya uygulanması gerektiğini belirterek bu isteği reddettiği ve Mecdüddin'in de tabip olduğu nakledilmektedir. Çağdaşı Avfî'nin kaydına göre Mecdüddin, Necmeddîn-i Kübrâ'nın on beş yıl hizmetinde kaldıktan sonra hilâfet almış (*Lûbâb*, s. 280) ve irşad faaliyetinde bulunması için Hârizmşah Tekiş onun adına Hârizm'de bir tekke yaptırmıştır. Mecdüddin'in bir ara Horasan bölgesinde de faaliyet gösterdiği Necmeddîn-i Kübrâ'nın kendisine yazdığı mektuplardan anlaşılmaktadır (M. Takî Dâniş Pejûh, *Hırka-i Hazârmihi*, s. 160-161).

Mecdüddin'in irşad faaliyetleri Tekiş'ten sonra oğlu Alâeddin Muhammed zamanında da genişleyerek devam etti. Necmeddîn-i Kübrâ müridi Necmeddîn-i Dâye'nin eğitimi için onu görevlendirdi

(Câmî, s. 435). Hamdullah el-Müstevfî, Hârizm'de Mecdüddin'in vaazlarını takip edenler arasında sultanın annesinin de bulunduğunu, çok güzel olduğu belirtilen bu kadının zaman zaman şeyhi ziyaret ettiğini, bunu fırsat bilen bazı kötü niyetli kimselerin, sarhoş olduğu bir sırada Sultan Alâeddin Muhammed'e annesinin Haneffî mezhebine göre şeyhle evlendiğini söylediğini, sinirlerine hâkim olamayan sultanın şeyhin nehirde boğdurulmasını emrettiğini ve Mecdüddin'in bu emir üzerine öldürüldüğünü kaydeder (*Târîh-i Güzide*, s. 668). Sonraki bazı kaynaklarda da yer alan bu öldürölme gerekçesi araştırmacıların bir kısmı tarafından şüpheyle karşılanmış ve daha başka sebeplerin söz konusu olabileceği ileri sürülmüştür.

Abdurrahman-ı Câmî ve Hândmîr'e göre Mecdüddin'in öldürölmesinin sebebi, bir müşâhedesini müridlerine aktararak kendisinin şeyhinden daha üstün olduğunu ima etmesi ve bunu duyan Necmeddîn-i Kübrâ'nın onun hakkında "deryâda ölsün" şeklinde bedduada bulunmasıdır. Rivayete göre Mecdüddin şeyhinden özür dilemiş, ancak şeyhi ona bu özrü ile imanını kurtardığını, fakat başını kurtaramadığını söylemiştir. Öte yandan yine aynı müelliflerin ifadesine göre Mecdüddin'in ölüm haberi Necmeddîn-i Kübrâ'ya ulaştığında müridinin başına karşılık Alâeddin Muhammed'in elinden mülkünün gideceğini bildirmiş, bunu duyan sultan pişman olarak altın dolu bir leğenin üstüne bir kılıçla bir kefen koyup şeyhin huzuruna çıkmış, altınları Mecdüddin'in diyeti olarak getirdiğini, eğer kabul etmezse kısasa razı olacağını belirtmiş, şeyh ise müridinin diyeti olarak mülkünü kaybedeceğini tekrarlamıştır. Bir süre sonra Alâeddin Muhammed, Cengiz Han ile yapılan savaşta yenilmiş ve bu olayın ardından Hârizmşahlar hânedanı tarihe karışmıştır. Avfî, Mecdüddin'in öldürölmesi üzerine Muhammed b. Bedî'en-Nesefî'nin söylediği Farsça on beyitlik mersiyei kaydeder.

Mecdüddin el-Bağdâdî'nin ölüm yılıyla ilgili olarak kaynaklarda 606, 607 (1210-11), 613 (1216), 616 (1219) ve 617 (1220) gibi değişik tarihler verilmiştir. 616 yılını kaydeden müelliflerden Alâüddeve-i Simnânî aynı da Cemâziyelâhîr (Ağustos) olarak belirtmiştir (*Muşannefât-ı Fârsî*, s. 317). Câmî, şeyhin Nişâburlu olan eşinin isteği üzerine bu şehre götürölüp defnedildiğini, daha sonra kabrinin 833'te (1430) İsferyân'e nakledildiğini söyler

(*Nefehât*, s. 428). Ancak Bertels, Câmî'nin Mecdüddin el-Bağdâdî ile Mecdüddin İsfereyînî'nin mezarlarının yerini karıştırdığını ileri sürer. Ona göre İsfereyînî'deki kabir Mecdüddin el-İsfereyînî'ye aittir (*Taşavvuf ve Edebiyyât-ı Taşavvuf*, s. 453-459).

Eserleri. 1. *Tuhfetü'l-berere fi'l-me-sâ'ili'l-âşere*. Eserde sâliklerin seyrü sülûk esnasında dikkat etmesi gereken hususlar, giyim kuşam âdâbı, şeyhlik ve müridliğin vasıfları, şeyh - mürid ilişkileri, halvet ve uzletin keyfiyeti, kalbe gelen havâtırın özellikleri, hırka giyme, sûfinin dinin emir ve yasaklarından kurtulacağı bir mertebeye ulaşip ulaşamayacağı, yöneticilerle ilişkilerin tasavvuf açısından değerlendirilmesi gibi on mesele üzerinde durulmuş, sonunda semâ konusuna da yer verilmiştir. Birçok yazma nüshası bulunan eserin (meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Murad Buhârî, nr. 205; Ayasofya, nr. 1695; Karaçelebizâde Hüsâmeddin, nr. 353) Berlin nüshasının (nr. 3088) bazı kısımları, Fritz Meier tarafından Necmeddin-i Kübrâ'nın *Fevâ'ihu'l-cemâl ve fevâtihu'l-celâl* adlı kitabıyla birlikte neşredilmiştir (Wiesbaden 1957). Kitabı ayrıca Muhammed Bâkır Sâidî Farsça'ya tercüme ederek yayımlamıştır (Tahran 1368 hş.). 2. *Selvetü'l-mürîdin fi fezâ'ili zikri rabbi'l-âlemîn* (*Kitâbü'l-Erba'in*). Zikrin faziletiyle ilgili hadislerin derlendiği kırk bölümlük bir eserdir (M. Taki Dâniş Pejûh, *Fihrist*, XVI, 365-366). 3. *Risâle der Sefer*. Avam, havas ve ehassu'l-havassın seyrü sülûküne dair olan risâle Kerâmet Ra'nâ Hüseyinî tarafından neşredilmiştir (*Mecmû'a-i Sûhanrânihâ ve Makâlehâ der Bâre-i Felsefe ve 'İrfân-ı İslâmî* içinde [nşr. Mehdi Muhakkık - Hermann Landolt], Tahran 1349/1971, s. 182-190).

Bunların dışında müellifin "es-Seyr ve't-tayr", "Risâle fi'l-uzle ve'l-hâlve", "Risâle fi'l-uzle" adlı birer sayfalık üç Farsça risâlesi Köprülü Kütüphanesi'ndeki bir mecmua içinde yer almaktadır (nr. 1589, vr. 423^a-424^b). Müridlerine nasihat amacıyla veya kendisine gelen mektuplara cevap olarak kaleme aldığı mektuplardan Necmeddin-i Kübrâ'nın gönderdiği mektuba cevabı ile müridlerinden Şemseddin Şihâbü'l-İslâm'a yazdığı iki mektubu Muhammed Taki Dâniş Pejûh tarafından yayımlanmıştır (*Hırka-i Hezârmihî*, s. 161-162, 168-174). Şerefeddin-i Belhî'nin sorularına cevap olarak yazdığı uzunca bir mektubunu ise Belhî'nin mektubuyla bir-

likte Fritz Meier Almanca özet ve bir değerlendirme yazısıyla birlikte neşretmiştir ("Ein briefwechsel zwischen Saraf ud-dîn-i Balhî und Mağd ud-dîn-i Bağdâdî", *Melanges Offerts a Henry Corbin* [ed. Seyyid Hüseyin Nasr], Tahran 1977, s. 321-366). Ahmed Münzevî, Köprülü Kütüphanesi'ndeki bir mecmua içinde bulunan yarım sayfalık Farsça mektubun (nr. 1589, vr. 422^b) Fahreddin er-Râzî'ye yazıldığını söylüyorsa da (*Fihrist*, II/1, s. 1026 [burada mektubun bulunduğu varak 413 şeklinde gösterilmiştir]) mektubun başında Gâzî Şerefeddin'e cevap olarak kaleme alındığı kayıtlıdır. Mecdüddin'in, halifesi Radiyyüddin Ali Lâlâ'ya yazdığı Farsça icâzetnâme Muhammed Taki Dâniş Pejûh tarafından yayımlanmıştır (*Hırka-i Hezârmihî*, s. 165-168). Nûreddin Ömer'e yazdığı Farsça icâzetnâmenin bir nüshası ise Süleymaniye Kütüphanesi'ndedir (Şehid Ali Paşa, nr. 2800, vr. 25^a-27^a).

Kaynaklarda Farsça gazel ve rubâîlerine yer verilen Mecdüddin'in bir divanının bulunduğu belirtilmektedir. Ayrıca kendisi, *Tuhfetü'l-berere*'nin girişinde ve sonunda âli isnadlı hadisleri topladığı *Züb-detü'l-âvâli ve hilyetü'l-emâlî* adlı eserini bitirmek üzere olduğunu belirtmekte, bir mektubunda da (Münzevî, II/1, s. 1384) *el-Müsâtiriyye* isimli eserinden söz etmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Mecdüddin el-Bağdâdî, *Tuhfetü'l-berere fi'l-me-sâ'ili'l-âşere*, Süleymaniye Ktp., Ayasofya, nr. 1695, vr. 4^b-5^a, 74^a; Feriüddin Attâr, *Tezki-retü'l-evliya* (trc. Süleyman Uludağ), Bursa 1984, s. 50; Avfî, *Lübâb*, s. 280-281, 292-293; Alâüdd-evle-i Simnânî, *Muşannefât-ı Fârsî* (nşr. Necib Mâyil-i Herevî), Tahran 1369/1990, s. 314-317; a.m.f., *Resâ'il* (nşr. W. M. Thackston), Cambridge 1988, s. 229-230, 238; Müstevfî, *Târih-i Güzî-de* (Nevât), s. 668; Câmî, *Nefehât*, s. 424-428, 435, 442; Hândmîr, *Habibü's-siyer*, II, 647-648; Dârâ Şükûh, *Sefînetü'l-evliya*, İstanbul 1326, s. 105; Hidâyet, *Riyâzü'l-ârifin*, s. 132; Storey, *Persian Literature*, I, 260; W. Barthold, *Turkestan down to the Mongol Invasion*, London 1928 → (ed. Fuat Sezgin), Frankfurt 1995, s. 376-377; Brockelmann, *GAL*, I, 567-568; Münzevî, *Fihrist*, II/1, s. 1026, 1384; M. Taki Dâniş Pejûh, *Hırka-i Hezârmihî* (*Mecmû'a-i Sûhanrânihâ ve Makâlehâ der Bâre-i Felsefe ve 'İrfân-ı İslâmî* içinde, nşr. Mehdi Muhakkık - H. Landolt), Tahran 1349/1971, s. 160-162, 165-174, 182-190; a.m.f., *Fihrist-i Nüşahâ-yi Haftî-yi Kütüphâne-i Merkezî ve Merkez-i İsnâd-ı Dâniş-gâh-ı Tahran*, Tahran 1357 hş., XVI, 365-366; Y. E. Bertels, *Taşavvuf ve Edebiyyât-ı Taşavvuf* (trc. Sirus İzdî), Tahran 1977, s. 453-459; Fâtima Fenâ, "Bağdâdî, Mecdüddin", *Dânişnâme-i Cihân-ı İslâm*, Tahran 1376 hş., III, 578-581.

REŞAT ÖNGÖREN

MECELLE-İ AHKÂM-İ ADLİYYE

(مَجْلَةُ أَحْكَامِ عَدْلِيَّة)

Osmanlı Devleti'nde

1868-1876 yılları

arasında hazırlanan

ve daha çok borçlar, eşya
ve yargılama hukuku esaslarını
içeren kanun.

Tanzimat'tan itibaren Osmanlı Devleti'nde gerek adli teşkilât gerekse kanunlaştırma alanında köklü reformların yapıldığı bilinmektedir. Bu çerçevede önce borçlar, kısmen eşya ve şahıs hukuku hükümleri 1868-1876 yıllarında *Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye*, daha sonra aile hukuku hükümleri 1917'de Hukûk-ı Âile Kararnâmesi adıyla kanunlaşmıştır. Her ikisi de İslâm hukukuna dayalı olarak hazırlanan ilk kanunlar olması dolayısıyla sadece Osmanlı hukuk tarihi bakımından değil İslâm hukuk tarihi bakımından da dikkate değer bir öneme sahiptir ve İslâm ülkeleri tarafından hazırlanan kanunlara öncülük ve örneklik etmiştir.

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye'nin hazırlanıp kanunlaştırılmasını etkileyen hukukî, iktisadî ve siyasî sebeplerin mevcut olduğu şüphesizdir. Her şeyden önce Tanzimat sonrasında klasik adlî yapı önemli ölçüde değişmiş, tek hâkimli şer'iyye mahkemelerinin yanı sıra toplu hâkimli ticaret, hukuk ve ceza mahkemeleri kurulmaya başlanmıştır. Genelde nizâmiye mahkemeleri olarak anılan bu mahkemelerin üyelikleri için başlangıçta yeterli hukuk bilgisine ve klasik fıkıh literatürüne vâkıf kimseler bulunamamıştı. Bu sebeple üyelerin yararlanabileceği, Türkçe kanun metinlerinin yazılması ihtiyacı ortaya çıkmıştı. Bu ihtiyaç, özellikle ticaret mahkemelerinin ticarî tecrübeden öte bir birikimi ve hukuk bilgisi bulunmayan üyeleri için daha ileri boyutlara ulaşıyordu. Her ne kadar 1850 tarihli Ticaret Kânun-nâme-i Hümâyunu var idiye de davanın ticareti ilgilendirmeyen ayrıntıları hususunda önemli problemler ortaya çıkıyordu (Ali Haydar, I, 3). Çünkü söz konusu kânunnâme rehlin, kefâlet, vekâlet, havâle gibi alanlarda herhangi bir hüküm içermemekteydi. Tanzimat döneminde gerek duyulan hukukçu ihtiyacını karşılamak için klasik medreselerin yanı sıra 1854 yılında Muallimhâne-i Nüvvâb adıyla bir hukuk mektebi açılmış, Galatasaray Mektebi Sultânisi'nde de 1869'da bir hukuk şubesi kurulmuştu. Ancak bunların gelişmesi ve ihtiyaca cevap vermesi için epeyce bir